

Dil Bayramı ve Anlamı Üstüne

H. RIDVAN ÇONGUR

474

Bundan 45 yıl önce, Dil Bayramı kutlamaları çerçevesinde Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile Ankara Radyosunda bir konuşma yapmıştım. Türk Dil Kurumunun kurucuları arasında bulunan yazarla yapmış olduğum konuşma, hem Türkiye Radyoları için hazırlayıp sunduğum Ana Dilimiz saatinde, hem de daha sonra *Türk Dili* dergisi ile birlikte TDK'nin "Açık Oturumlar Dizisi" dizisinde yer alan *Dilin Özleşmesinde Aşırı Davranılmış mıdır?* adlı kitabımızda yayımlandı. TDK Başkanının, Dil Bayramı'nın 75. yıl dönümü dolayısıyla yayınlanacak *Türk Dili* dergisinin özel sayısına bir yazı yazmamı istemesi, önce Karaosmanoğlu ile yıllar önce yaptığımız bu konuşmayı ve sonra da Bayram dolayısıyla, geçmiş yıllarda gazetelerimizde çıkan yazıları hatırlattı.

I. Türk Dili Kurultayı'nın bir hafta süren görüşmelerinden sonra, dil konularının enine boyuna ele alındığı ve tartışıldığı bu toplantının başladığı gün, her yıl kutlanılmak üzere Dil Bayramı olarak kabul edilir. Bayram dolayısıyla 1934 yılı sonbaharında yapılan yayınlar, düzenlenen etkinlikler her bakımdan göz kamaştırıcıdır. 26 Eylül gününün, böylesine bir coşkuyla neden bayram kabul edildiğini anlayabilmek için, yıllar öncesine dönmemiz, Türk dilinin yüz, yüz elli yıllık serüvenine göz atmamız gerekir diye düşünüyorum.

Dilimizin serüveni

Yazı diliyle konuşma dili arasındaki ayrılığı gidermek, daha açık söylemek gerekirse dili, bir okuryazar azınlığın dili olmaktan kurtarmak üzere ilk adımlar Tanzimat'ta atılmıştı. Bilindiği gibi Batıya yönelişimiz Tanzimat'la başlar. Hiç şüphesiz bu yöneliş, bir yönüyle de yeni bir düşünce dünyasına

açılış demekti. Bu olumlu ve “iyi niyetli” başlangıca rağmen “ümmetçilik” anlayışımızdan bir türlü kurtulamayıp, çağdaş Batı dünyasında “aydınlanma”ya paralel olarak gelişen “milliyetçilik” ilkesini dikkate almayıp geri plana itişimiz yüzünden, diğer konularda olduğu gibi düşünce ve dilde beklenen değişim ve gelişme de ister istemez gerçekleşmemiş, hadi diyelim, gecikmiş ve umduğumuz şekilde olmamıştır. Batı kurum ve kuruluşlarını örnek almak, ne gibi sakıncalar yaratacağını pek düşünmeden, Batı kültürünü bir bütün olarak benimsemeye kalkışmak, hatta bazı alanlarda kabul etmek düşüncesi, sonuç vermiş midir? Hayır.

Önce, gelişim ve değişimin yolunu açan gerçeği görebilmek için, düşüncede, hayat tarzında öz kimliğimizi görebilmemiz, nerede, nasıl, hangi hataları yaptığımızı arayıp bulmamız, kendimize bir yol çizmemiz gerekiyordu. Düşünce alanında gerçekleştirilebilecek böylesine bir devrimin yolu ise bir ölçüde dilden geçiyordu. Çünkü dillerin düşünce ve yaşayış biçimleriyle yakın ilişkisi vardır. Bir düşünce dünyasının malı olan ortamdan başka ve yeni bir ortama geçilirken, diller de yeni görevler üstlenir ve buna uygun biçimler kazanırlar. Bir bakıma, kendi kendilerini yenilerler. 19. yüzyılın sonlarına kadar, daha sonraki beş-on yıl içinde dilde düşünülen ve olması gereken hamle yapılamamış, olumlu bir sonuca ulaşılamamıştır.

Bunu, yaşadığımız yüzyılın başında, İstanbul’da kurulan *Türk Derneği* ve hemen arkasından *Genç Kalemler* dergisinin yayımlanışı ile dilde Türkçülük hareketinin başlaması izlemiştir. Tanzimat, üç dilden oluşan, Türk dilinin yapısına uymayan, “ağdalı” bir dile karşı ilk tepkiydi. Amacı, sadece kendi yapısına uygun bir kimlik kazanması değil, aynı zamanda bu dilin sadeleşmesiydi.

1930’lu yıllara kadar işte bunu gerçekleştiremedik. Atatürk’ün dil konusuna tutarlı bir şekilde el atmasıyla ancak başarının da yolu aydınlanmış oldu. Bu yaşadıklarımızın sona ermesinin en güzel belgesi Dil Devrimi’dir. Yüz elli yıldan beri süregelen türlü direnmelere ve karşı durmalara rağmen, dilin özleştirilmesi yoluna gidilebilmişse, yeni Türkçeye ulaşılabilmiş, dile bir biçim kazandırılabilmişse bu, Atatürk tarafından başlatılan hareketin ve hamlenin sonucudur.

Cumhuriyetin ilanını izleyen çok kısa bir süre içinde, Yazı Devrimi’nin yapılması ve hemen arkasından okullardaki Arapça, Farsça öğretimine son verilmesi, Dil Devrimi için bir ön hazırlıktır. Nitekim Türk Dili Tetkik Cemiyeti bugünkü adıyla Türk Dil Kurumunun kuruluşunun hemen ardından,

aynı yıl 26 Eylül 1932'de, *Dolmabahçe Sarayı*'nda I. Türk Dili Kurultayı'nın toplanması, dil işine doğrudan doğruya devlet gücünün de katıldığını gösterir.

Atatürk, Dil Devrimi'nin gerekçesini, bu Kurultay'dan iki yıl önce, "Millî his ile dil arasındaki bağ çok güçlüdür" diye başlayan ve "Ülkesini, yüksek istiklâlîni korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır" cümlesiyle biten özdeyişiyle ortaya koyar. Bu sözlerde, "Türk milliyetçiliği" ilkesinin gereken ölçüde ön plana çıkarılışı, en gerçek anlamda ve kesinlikte özleşmeye, sadeleşmeye yönelişin izleri vardır.

Dil Bayramı'nın anlamı

Gelelim 26 Eylül tarihinin önemine... Dil Bayramı, 1930'lu yıllardan sonra mayalanan, sağlam bir düşüncenin eseri; düşüncenin büyüklüğünü kavrayamadık, yıllar araya girince, bu özdeyişi unutanlarımız, dikkate almayanlarımız oldu.

Atatürk'ün bu özdeyişi şüphesiz ki bizim Dil Devrimi'ne bir başka açıdan bakmamıza da yol açıyor. Dilimizin özleşmesi, bağımsız bir ulus olarak varoluşumuzla da yakından ilgilidir. Bir dilin varlığı, millet olabilmenin ilk şartıdır. Millî duyguların gelişmesi ve sonunda da millî birliğin sağlanması için ortak bir dilin konuşulması, ortak bir yazının kullanılması ve bu dilin o ülkedeki herkes tarafından anlaşılması gereklidir. Gereklidir çünkü, aydını halktan kopmuş koskoca bir *Osmanlılık* bu yüzden çöküp gitti! Çünkü dil, insanlar arasında yalnızca bir anlatım aracı değil, aynı zamanda birleştirici bir güce de sahiptir. Toplumları millet yapan, dilde saklı bulunan işte bu güçtür.

Toplanan ilk Dil Kurultayı'ndan sonra; yürütülen çalışmaları 1934 yılına ait *Ayn Taribi* kaynağından yararlanarak değerlendiren Prof. Dr. Nevzat Gözaydın, bize Dil Bayramı ilgili bazı bilmediklerimizi hatırlatan bir yazı yayımladı. *Türk Dili* okuyucuları, derginin Temmuz 2007 sayısında okumuş olmalı. "Ayn Taribi Dergisinde Türk Dil Kurumu ve Çalışmaları" başlıklı bu yazıyı görmeyenler, okuma imkânı olmayanlar, okusunlar isterim. Gözaydın'ın yazısında yer alan bir bölümü, Anadolu Ajansı'nın 3 Eylül 1934 gününe ait bülteninden olduğu gibi aktarıyorum:

"26 Eylül günü merkez ve vilâyetlerdeki bütün gazetelerin dil savaşı üzerine yazılar yazması ve biç değilse bir sayfelerini öz Türkçe yazılmış yazılarla süslemeleri.

Bütün Halkevlerinde gazetelerimizin, Ankara ve İstanbul radyolarının bu esaslara göre şimdiden bütün hazırlıkları yapmalarını ve neticelerinden cemiyet

merkezini haberdar etmeleri Türk Dili Tetkik Cemiyeti Başkanlığından rica edilmektedir.”

Bu bülten, Bayramın ilk kutlanması için gösterilen özeni, verilen önemin derecesini gösteriyor. Radyolar hazırlık yapacak, o gün özel yayınlar yapacak, gazeteler birer sayfa öz Türkçe yazılmış yazılara ayıracaklar. Bu söylenenler gerçekleştirilmiş de... Ülke çapındaki törenlerden biri 26 Eylül günü, İstanbul'da Cağaloğlu semtindeki Halk Evi binasındadır. I. Türk Dili Kurultayı başkanlık divanında kâtip üye olarak görev yapan yazar Refik Ahmet Sevengil, bu törene konuşmacı olarak katılır.

Bu satırların yazarı, rahmetli Refik Ahmet Sevengil ile Ankara Radyosunda görevli olduğu yıllarda sık sık beraber oldu. Gerek Dolmabahçe Sarayı, gerek Cağaloğlu'nda yaşadıklarını kendisinden dinledi. O gün Halk Evi'nde, İstiklâl Marşı söylenerek açılış yapıldıktan sonra ilk konuşmayı Sevengil yapmış ve Anadolu Ajansı bülteninde de yazdığı gibi; *“Türk dilinin arınması işinin durup dururken ortaya çıkmış tek başına bir iş olmadığını, bunu daha iyi anlayabilmek için önce onun nasıl ve niçin doğduğunu araştırmak lüzumunu söylemiştir. Hatip sözüne devam ederek, Dil inkılâbının, Türk inkılâbı için belli başlı cephelerinden biri olduğunu tebarüz ettirmiştir.”*

477

Dil Devrimi sonucu dil özleşmesi hareketi artık kesinlikle görülüyor ki, yüz elli yıla yaklaşan bir hazırlık ve oluşum dönemi geçirdikten sonra bugün büyük bir çoğunluğun malı olmuştur. Direnen küçük bir azınlık dışında herkes Türkçe konuşup yazıyor. Birçok yazarın kaleminde Türkçenin, öz dilimizin parladığı, bu yüzden de ozanlarımızın, hikâye ve roman yazarlarımızın, milletçe sevilerek arandığı ve yabancı ülkelerde ilgi duyularak okunduğu, sınırlarımızı aştığı bir gerçektir.

Bugün hâlâ Osmanlıca -eskinin- özlemi içinde bulunanlara, özleşmeye karşı çıkanlara, dilimizi tehdit eden bir başka tehlikeyi göstermekte yarar var. Arapça, Farsçaya karşı açtığımız savaşı, bin bir güçlkle yürüttük; Türkçeyi bugünkü duruma getirebildik. Daha, bu savaşın sonunu almış değilken, şimdi de Batı dillerinin istila tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyoruz. Öz Türkçe konusunda “benim dediğimi doğru, senin dediğin yanlış, olmaz!” şeklindeki kısır tartışmaları bir yana bırakıp, dili yeni boyunduruklar altına sokmamamızın yollarını araştırmalıyız.

Büyük kentlerden kasaba ve köylere kadar, asılan tabelalara bakın; “cafe”, “market”, “restaurant”, “hotel”, “holding”den tutun da İngilizce veya yabancı bir dilden yüzlerce, binlerce kelime cadde ve sokaklarımızı istila etmiş.

Genç, yaşlı “sağ olun, hoşça kalın, merhaba, allahısmarladık” demeyi unutmuş, karşılaşınca veya ayrılırken neler neler söylüyorlar, bir dinleyin, duyun. Dilinizi bu hâle düşürdükten sonra o dilin bayramını nasıl yapabilirsiniz?

Teknoloji ilerledikçe, insanlığın hızla yol aldığı bu çağda, siz yeni adların, kullanılan terimlerin kendi dilinizde karşılıklarını önceden düşünmez, bulmaz ve yerine koymazsanız ne yapabilirsiniz ki! Elbet, hangi dilden gelmişse onu kabul edecek, onu söyleyeceksiniz...

Eskiden radyo yayınlarımız herkese ve her kesime uygun bir program uygular, Türkçeyi en doğru ve güzel konuşanı seçerek, bir eğitimden geçirerek mikrofona öyle çıkarırdı. Türkçe söyleyişin en güzel, en etkili, en doğru örneklerini radyo spikerlerinden dinlerdik.

TRT dışında bütün özel radyo ve televizyon kanallarındaki konuşmalara kulak verin, çok büyük bir bölümünde dilimiz ne hâlde, görün. Radyo yayıncılığının 80. yılı dolayısıyla hazırlanan “Konuşuyorum” programına çağırıldılar, eski bir spiker, yayıncı ve yönetici olarak; gittim. Sağ yanımda oturan bir “televizyon oyuncusu”, benim varlığıma aldırmadan “Kıl olmak” sözünü bir cümlesine oturtuverdi. Şaşıp kalmadım, kızdım da... O oyuncunun da aralarında bulunduğu bir “televizyon dizisi”nde kullanılan Türkçeyi, daha doğrusu dilimizin ne hâle getirildiğini bildiğim için, kızgınlığım ve öfkemin bir sebebi de o dizi ve özellikle o dizindeki “hatun oyuncularından biri” yüzündendi.

Türkçenin konuşulmasıyla birlikte, bu Dil Bayramı’nın kutlanması dolayısıyla yabancı kelimelere son bir kere daha değinmeyi gerekli görüyorum. Dil bilginlerimiz, dil uzmanlarımız, araştırmacılarımız, cevap verebilirler mi, son kırk, elli yılda ve hele şu son dönemde dilimize yabancı dilden kaç bin kelime girmiştir?

Yabancı sözler boyunduruğu

Şemsettin Sami’nin *Kâmus-ı Türkî*’sinden *Türkçe Sözlük*’e ulaşabilmek için, attığımız Arapça, Farsça sözcüğün sayısı sekiz binin üstündedir. Buna karşılık, geçen aynı süre içinde, yani 1960’lı yıllara kadar, Batı dillerinden Türkçemize üç bine yakın sözcük girmiştir. Türkçeye, geçen kırk yıl içinde giren yabancı kelimelerin sayısı ise, öncekinin iki katı mı, dört katı mı, ne kadar? Üzerine özellikle eğilmemiz gereken, hiç olmazsa bu Dil Bayramı kutlamalarından sonra, bu yabancı sözcükler olmalı. Ben şuna inanıyorum ki, dilde arlaşılmaya, özleştirmeye, daha açık ifade etmek gerekirse “uydurmacılığa”

gösterilen tutkunluğun yarısı, bugün Batı dillerinin istilasıyla karşı karşıya bulunan ana dilimize gösterilse Türkçe, Atatürk'ün de dediği gibi, dillerin en zenginlerinden biri olacaktır.

Bayramların sayısını gereksiz şekilde artırmak kadar, bayram konularının aslından kopuş sebepleri de düşünülmelidir. Bu, Dil Bayramı için de geçerlidir. Siz, dilin güzelleştirilmesi, sadeleştirilmesi gibi bir görüş ve düşünceyi bırakır, uydurma kelimelerin arkasına düşer, her türlü aşırılığı marifet sayar, bir üyesi olduğunuz hâlde o kurumun amacından sapmasına sebep olur, milletin tepkisini çekerseniz, ne ilgi duyan olur, ne de o günü bayram edenler!

Bu söylediklerimiz, özel bir kanunla yapılan düzenlemeden öncesiyle, o yıllardaki Türk Dil Kurumu ile ilgili. Kuruluş amacı doğrultusunda hem Radyoda hem de Kurum çatısı altında son yirmi yılına bir üyesi olarak tanık olduğumuz için yaptık bu değerlendirmeyi.

Dil Bayramı yapılmalıdır

Bayramlar geçmişte yaşanan coşkusunu, onlara milletçe duyulan ilgiyi yitirmeye başladı, doğru. Fakat, özellikleri korunması gereken bayramlar arasında Dil Bayramı da yer almalı diye düşünüyorum. Yetmiş beş, seksen yıl önce atılan adımlar sonunda dilimiz öz benliğine kavuştu. Bu, sağduyu ağır bastığı, uyumlu çalışmalar yapıldığı için mümkün oldu. Türkçemiz, seksen yıl önceki hâlden, anlaşılması, yazılması zor, yabancı kelimelerin istilası altında kaldığı bir durumdan kurtularak bugünlere geldi. Fakat, bugün, dün olduğundan daha çok ilgiye, elinden tutulmaya muhtaç. "Yabancı dillerin boyunduruğu" söz konusu. Acı, ama gerçek: Söyleyiş ve yazılışı bakımından horlanır durumda. Biz, ana dilimize sahip çıkmazsak, geleceği karanlık demektir. 1934 yılında verilen "dil savaşı" gibi, yeni bir "dil savaşı" vermeliyiz. Sözüm özellikle bütün Türk gençlerine.

Önce dil

Dil, o dili konuşan insanların duygu, düşünce ve hayallerine yön verir. Türk dili, tarihten, binlerce yıllık bir birikimden, millî kültürümüzden ve adımızla anılan medeniyetten, vatan yaptığımız engin bir coğrafyadan süzüle süzüle akıp gelen bir nehir özelliğine ve niteliğine sahip.

Dilin, edebiyat ve sanatla yakın ilgisi var. Bugün, Türk edebiyatına ve söz sanatlarına gösterilen ilgisizlik, şairlere, roman, hikâye, deneme, tiyatro yazarlarına ne kadar sahip olduğumuzun, telif hakları konusuna bakışımızın

bir sonucudur. Yazarın, sanatçının geri plana itildiği bir toplumda Dil Bayramı'nın elbette yeri olmayacak!

Dil Bayramları, Türk Dil Kurumu dışında gereken ilgiyi görmüyor sorusuna cevap ararken bir de bunu düşünelim. Böyle olmasında, öncelikle olur olmaz şekilde her şeyin bayramını yapmaya kalkışmamızın rolü olduğunu bilmemiz gerek. Üstelik resmî, dinî bayramlarımız da çok şükür, az değil... Dinî bayramlar dışındakileri kutlamamız, halkın katılımıyla ne kadar gerçekleşiyorsa, Dil Bayramı da vatandaşın ilgisini o kadar çekiyor. Son elli yıl içinde dilin özleştirilmesi konusu bir kavga ve kargaşa ortamı yarattı. Parti veya kulüp tutanlar gibi, dille ilgilenenler de taraflar oluşturular, birbirleriyle amansız bir savaşa giriştiler: Senin dediğin yanlış, benim dediğim doğru!

Türkçe, öz Türkçe diye tartışır, özleştirmede aşırılığa giderken ve insanlar birbirlerini karalarken, sonunda olan dilimize ve Dil Bayramı'na oldu!

İnsan dille iç içe. Dünyaya geliyor, sonra konuşmak suretiyle benliğimize ulaşıyor, varoluş sebebimizi anlıyor, evren içinde en yüce varlık olduğumuzu duyuyor, hissediyor, düşünüyor, idrak ediyoruz.

480

Alman filozofu "dil, insanın evidir" der. "Dil ve İnsan" başlıklı yazısına bu sözden hareket ederek başlayan Prof. Dr. Mehmet Kaplan Hoca'nın bununla ilgili bir yazısını burada hatırlamadan geçemedim. Şu cümlesi, dikkate değer: "*Her millet, dilini ihtiyaçlarına göre yaratır. Dil, tıpkı ev gibi bir milletin duygu, düşünce ve hayatının barınağı, konağıdır.*" Buna bir de Alain'in şu sözünü ekliyoruz: "*Evin dışı tabiata, içi insana göredir.*"

Vatan için savaşıyor, can veriyoruz... Dil için de savaşmalıyız. Ha vatan kaybedilmiş, ha dil, fark yok aralarında. Olan bitene seyirci kalırsak, dilimize sahip çıkmazsak, yozlaşır, körelir, yok olur bu dil... Tıpkı sahip çıkmadığın ev ve elinden alınan vatan gibi. Dildir vatan üstünde gerçekten dalgalanan, şairin dediği gibi "ses bayrağımız"!

Son birkaç cümle

Ben ömrünün elli yılını yayıncılıkta geçirmiş, şiir saatleri, dil ve edebiyat programları, televizyon belgeselleri hazırlamış bir TRT emeklisi olarak, radyo ve televizyon konuşmazı yapmaya alıştığım için "Hoşça kalın sevgili dinleyiciler" diye bitiremediğim bu yazıma "Hoşça kalın değerli okuyucularım" diyerek son vereceğim. Bir de şunu ekleyeceğim:

Eskiden olduğu gibi, hakkını vererek ve içtenlikle kutlanacak Dil Bayramlarına tekrar kavuşmak dileği ve ümidiyle...